

Literarni prilozi

Zorko MARKOVIĆ

PRVI ODISEJEV SONET

iz tame ona podiže trak zore
u svjetlost ovijajući dojke
dok posteljom kose joj vijore
izgovara čudne neke brojke

slutim da nitima bezbrojnim sputan
bordelske pjesme čak postadoh rob
(prem mnogi drže da sam besmrtn
u oku njenu nazirem zlu kob)

i slabost svoju znam spram hetera
al kirka u svemu bez mjere pretjera:
penelope zaželjeh se svoje

sramotno ću pobjeći od kirke
dosta mi je te pijane svirke
neću drugi sudbu da mi kroje

1976.

Sunčanica Tuk: Pejzaž

USPUT

u nekom slučajnom hotelu
gdje spavamo zajedno
usput
ljubeći se burno
strasno
bez laži
bez velikih zahtjeva
sjećajući se samo pregršti dana
shvatiš usput
koliko je niti isprepletene
da nas oboje zarobi

šumi paučina s mrežama nepredvidivim

al polako
sustavno
kidamo nit po nit
jer trebat će mirno se rastati

tek negdje u nedodirnom kutku
ostaje zapisana toplina

1979.

Bernarda VARGA

IMPRESIJA

Poklapa me jutro svježinom boja
sa istoka.
Razdragano koračam u susret danu.
Ali na uglu ulice
na stupu prikačen
crni se rub papira
s nečijim imenom.

Draženka BELAIĆ

SRCE . . .

je listak s mnogo
ispisanih imena
jedno je čitko
a drugo nije
u jednom se plavo
a u drugom crno
oko krije . . .

Maca JAMBREŠIČ

PELAMO SE K TECU

Čez oblok se pole zlati i žoti
plavijo se bregi, belijo se poti
za šumom so mali turnji se bliže
selo se jedno za drugim niže.

Pred hižom na klopi žene sedijo
pasejo se goske, deca bežijo,
polek nas fletno auti prelečo,
na gumenjaki seno traktori vlečo.

Pelamo se, vroče je, čelo se švica,
na radijo žveni utakmica.
Poslušajo moži, što je komo gola dal
i komaj čakajo koj bo koga nadladal.

Vu grado smo. Šofer viče: Moramo stati,
petnajst minut se morate »zluftati!«
Na mala vrača rivlejo se vun,
moži si zapušavlo, žene bežijo v štacun.

Nazaj se vsi pelamo dale,
samo so nekoje žene ostale,
na njiva mesta so novi poseli,
doli polek sebe pinklece deli.

Vezda vesela popefka zvoni,
autobos se fort prazni poni.
Gda dojde naša štacija, pemo doli,
morti pred nas dojde tetc s koli.

OSTALE SO SENJE

Majkica i japek, gda so mladi bili,
svoje so deco vu škole vptotili
kaj bi jim življenje zlefkotili,
na svoje stare dneve, neso se zmislili.
Gda so deca doma z škole dohađali
vučili se, k delu priskočili i pomagali,
potlam, gda so vu grado posla dobili
redeše navračali, z doma se odbili.

Majkica i japek so se postarali,
od let i od dela jakost zgubili,
nesiguren je korak, drfčeče so roke,
prignjena pleča od vsagdešnje moke,
vezda bi moral nešče nje zmeniti
na poli, vu štali, posla počiniti.

Žmefkoga življenja leta se nižo,
čez obraz se čemerne soze sklizo,
dalko so deca, nemajo časa
kaj bi je poglenoli il dali glasa,
zel jih je grad i novo življenje.
Majkici i japeku navračajo vu senje.

Mato Toth: Kosac

Veronika PERIČ

TAM . . .

Tam gde se na me
pole smeje
tam gde me toplo
sonce greje
tam gde mi klasje
glave prigible
tam gde me opoj
sena zible.

Tam gde je šuma
slabo tamna
tam gde je reka
retko plavna
gde breg zdalka
samo gleda
v jezero lepo
kaj se lešči.

Tam gde so pola
žota, zelena
tam gde je plodna
zemla lublena.

Tam gde se rani
z osmehom sonca
gde lica v poslu
postajo bronca.

Gde se čez zime
snežne, zdene
obnavla snaga
zemle snene.

Tam je moja
zemla rođena
tam je moj dom!

Božica JELUŠIĆ

SONETNO STARO RUHO

JESENSKA ŠUMA

Sada sići u jesen. Kroz trulo usplode
vočke, u memlu zdenca
odakle noću ječi glas tamnog zborovođe
napeta struna vjetra, razbijena kadenca.

Sada u zagonetku, u napuštena gnijezda
u neprisutnost boje, sljepačke oči
sići ko zamršeni čvor živaca i žlijezda.
Uzeti laki prtljag snohvatice i poći

tamo gdje gori lomača vokala i pigmenta
i u kambiju riše prst umirućeg sveca
uzorak pustokružja, savršen zakon sume.

Očitavši svu povijest iz slomljenog fragmenta
pustiti da te takne ruka nevidljivog žreca:
kužni poljubac smrti, febrilni drhtaj šume.

RAZGOVOR SA ZARATHUSTROM

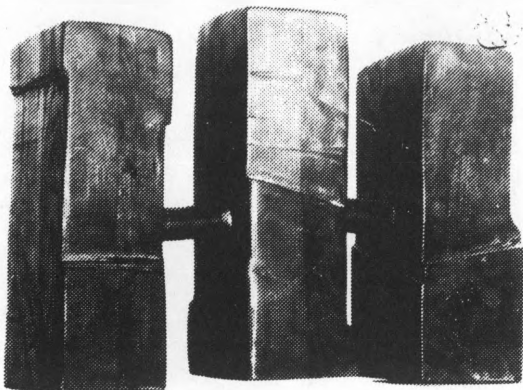
KONTESI

Uzmi svijet kao gubitak. Zbroj prostih činjenica.
Kao iskustvo vatre: opeklinu i plik.
Pod sačmom slučajnih riječi (tuga, san, ravnodnevnica)
blistavu pumu u skoku, pretvorenu u slik.

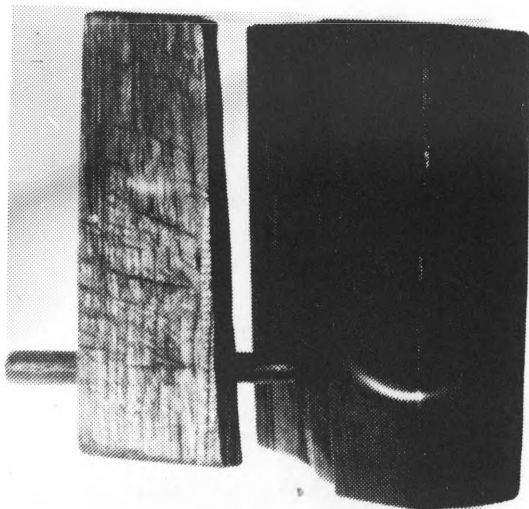
Također: kao smisao koji vazda izmiče.
Međuprostor za ljubav. Nemirnu dijšporu.
U toplom vosku tijela saberi trošljivo biće.
SVE NEPROLAZNO svedu samo na metaforu.

Imaj na umu beskrajno nebo-neispisani list.
Ne traži gorko srebro žudnje, svoje se sudbine sjeti:
ostani Ikar modrih krila, svijetli imažinist
AL' NAJVIŠE JE – to već znaš – OMRAŽEN ONAJ TKO
LETI!

Sačuvaj jedino to čisto srce: iznad poruge i zloće
digni ga, i tamo, u visini, DRŠCI OD MRAZA SAMOĆE.

Marijan Glavnik: Skulptura

Marijan Glavnik: Skulptura

Žarko MARJANOVIĆ

UMOR TIJELA

Ugodan ugao cvjeta nad NAŠIM glavama
Nedohvatljivo prostranstvo puži pod stopalima
Progutat će tajnu vjetrova u kolutima nad zelenilom

(zelenilo potonulo u očima)

Zovem brda – Ja sam usamljen
Niz upregnuta pleća mjeseca sjenke se cijede
i zvijezde truse čeznutljivi Jug
Širina obigrava moje oči
Procesija tišine niz zelene hrastove donose nešto sjuže-
no

(zelenilo potonulo u očima)

Meki cvrčci prosjače u jablanima
kroz koje se vidi djevojka Bijela, ojužena
Njene bjeline grabe sve što pokriva nebo
do bijelog živca kamena

(zelenilo potonulo u očima)

Stoji skamenjena ljepotica
Iskrivljuje osmijeh, zdravlje i bjelinu
kao da ničega u njoj od krvi nema.

Ispružih ruke u pjenu rijeke
Skamenjena ljepotica se nasmiješi podugačko
Pokrene korake nad prazninom
punom vrućeg napajanja.

Ona gleda da pogladi umor tijela
Pomislih:
neobrana ljepota
navalit će iz žedne dojke
i zaustaviti jesen.

Božena LOBOREC

KAMENI MEĐAŠI

*Partizanskim ranjenikom na Papuku
njihova bolničarka posvećuje*

I

O golubeki, o sokoli moji
na staremi ponjavami,
krvavi moji drugovi,
puntari moji sokoli,
međaši moji kameni,
bolničarka vaša
zanavek je z vami.

II

Na stolu drvenom jen puntar zmučeni,
jen puntar stari ne stol polegnjeni.

Nad rukom čovečjom rastrganom
misl ljudska jedva dostigavle istinu.

Od užasa bleđa i nema, v omamlici vodu pijem,
zgubljena vu mraku trpljenja vekovečnoga.

A onda je ruka, puntarska teška ruke,
kaj smo ju s pilom kak granu prepilili,
vu staru vedricu opala.

Moje su oči jedva preživle:
one su samo mudre knjige čitale,
one su samo oblake lovile.

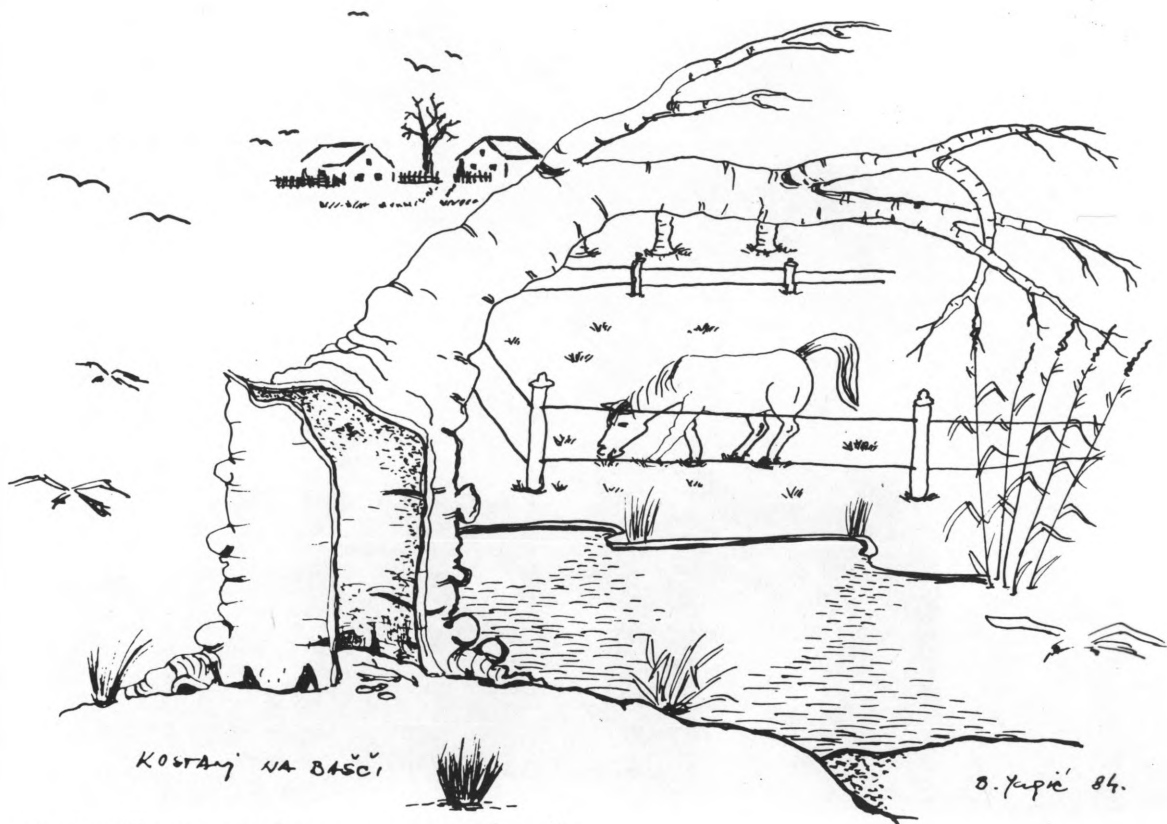
O, ruka, krvava ruka vu vedrici krvavi,
kulko su te put moje vusnice prizvale,
kulko su te put moje zdrave stisnule.

Posle smo ju vu šumi zakopali.
Bilo je tam jeno takvo mesto.

III

Prošlost ima vrata,
ona se otpiraju, šteli mi ne šteli.

A ja se sečam dobro:
jeno mu je oko bilo plavo,
plavo kak potočnica.
(Rasel je doma jeden takov grm.)
Bez drugoga je ostal pri Narti.

KOSTANJ NA BAŠCI

Božo Jagić: Kostanj na bašci

Osupnjeni dečec na slami leži
i kak da me nekaj prosi
tak me s tim jenim okom gledi.

O, nesrečne, nesrečne puške
vu deteče belo lice vuprte.

– Devojku, misliš, nači ču? – nekak strahom pita me.
– Zakaj? – velim i vesela delam se.

Sa šuma je v sunčanim zlatnim nitima,
a mali pauki naopačke visiju i žice puščaju.
List se zeleni i diše s punim plućima.

O, vetrometine, vetrometine,
čovečje je oko nekaj najlepše.

IV
Vu šikarje gusto misel mi se splela
kak ftica splašena:
na lozinku pesme smrt se je oglasila.

Z dana vu dan jeden ranjenik
slaže pesmicu do pesmice:
ljubavna,
ratna,
ljubavna,
ratna,
jena ... dve ...
jena ... dve ...
i ona do te, i ona do te ...
Jena je črlena,
jena na smrt zdena.

Pol su mu noge odsekli, ne znam točno gda,
pol noge, do kolena.
Onda mu je druga polovica postala plavkasta,
plava kak stučena,
a doktor je rekel: gangrena.

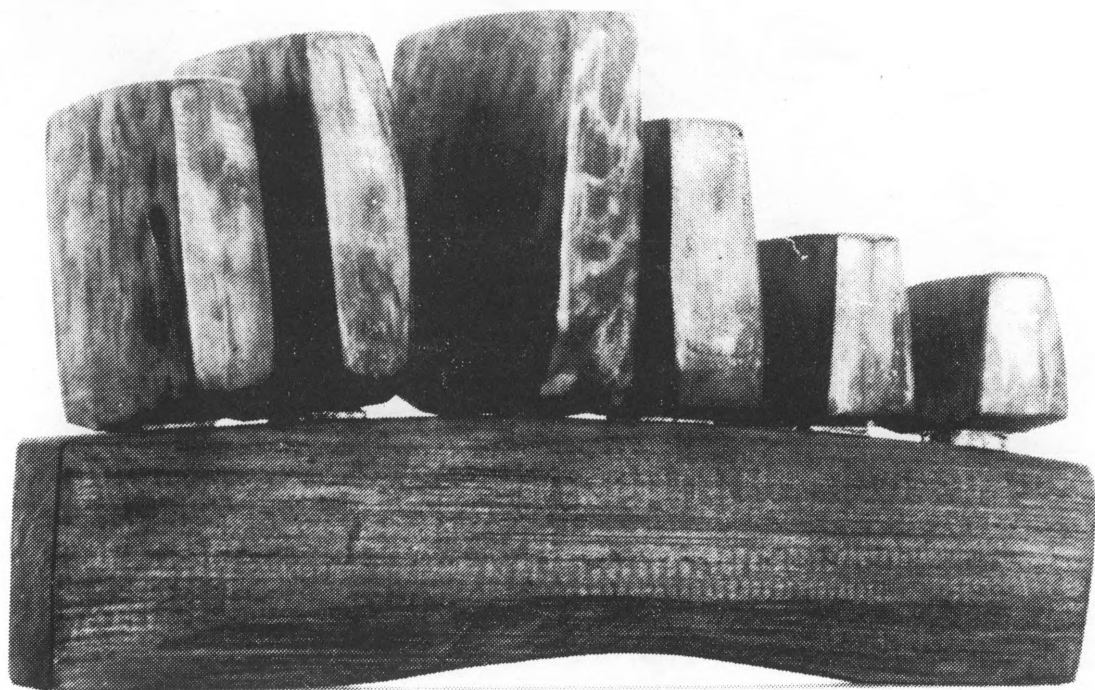
Zapiskala je pesma
jena ... dve ...
i ona do te ... i ona do te ...

Onda mu je noga počrnela i nabuhla.
Odnekud su gavrani zagraktali
i soha se čula.

Pol su mu noge odsekli, ne znam točno gda.
Drugmu mu nesu odsekli nigdar.
Zakopali smo ga pod hrast.

Tišina, tišina
jena ... dve ...
i ona do te ... i ona do te ...

V
O golubeki, o sokoli moji,
nesem vas oplakala,
nego sam vas, sokoli moji,
na međe svoje dela.
Kameni međaši moji,
krvave međe moje,
drugovi moji ranjeni,
zanavek ste tu,
tu i tu i tu i tu.

Marijan Glavnik: Skulptura

Stanko BOBIĆ

GOZBA KOD KADIJINE ČESME

Veselo se društvo okupilo
majevički miris da miriše.
U krugu se vatra rasplamsala
razjareni vazduh titrajući.

Bronzano se nebo zagledalo
u vrtloge ražnja i jagnjeta,
a vrhovi sve češće slušaše
treperavu pjesmu majevičku.

Podatljiva blaženim zvcima
šargija se ne da učutati,
a biserna voda Kadijina
žuborima glas joj potpomaže.

Tu sam i ja, al ko da me nema:
topim se u sreći zavičajnoj.

SVADBA KOD KADIJINE ČESME

Sunce prosu srebro po planini,
Tom se snoplju miris cvijeća smiješi,
Srećni pogled svoju strijelu baca
Na anđele od nebeskih krila.

Staklena se šipka Kadijina
Romorenjem s kamenjem pozdravlja,
A snopljem joj nebeska žarulja
Spektar boja kristalnih otkriva.

Grudi svoje Majeвица bajna
Grudnjakom je zelenim pokrila,
Dok je s neba bogovi daruju
Đinđuvama od dragog kamenja.

Toj ljubavi slavuji se dive
Darujući svadbenu pjevanje,
Dok pogledi svoje strijele šalju
Na anđele od nebeskih krila.

Mato Toth: Crtež

Zdravko SELEŠ

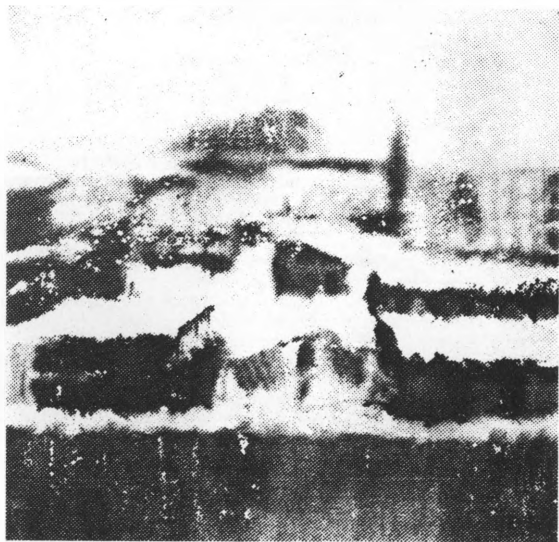
SNJEŽNA

Ivanu Lackoviću

Rukom snježne nosiš zvijezde
u čežnjivu svoju dubinu

Odjednom
vjetar otvara vrata
zasipa stvarnim snijegom
sliku tvog sela u snijegu

Al to je samo stvarnost;
tvoja je duša trošna kuća
u snijegu u snu u snijegu

Sunčanica Tuk: Zimski dan u Koprivnici

BIJEG U ZIMSKO JUTRO

(prema slici J. Turkovića)

Svijet biva plavi dah
iz kojeg raste brijeg

Duša se domu vraća;
penje se strmom stazom
kući na vrhu brijega

Al ta je kuća smrtna –
– tvoj dah tvoj dah tvoj plavi dah

Ležeći nauznak

Fotografija, snimljena u koloru, prikazivala je dio stola za autopsije i izvnut purpurni organ postavljen napuklinom prema objektivu kamere kako bi se oštećenje bolje uočilo. Bilo je nekoliko fotografija ispred suca i on ih je pažljivo poredao ispred sebe, razgovarajući nešto s liječnikom iz komisije. Dvadesetogodišnjak što je sjedio ispred njega drsko posegne za jednom od fotografija, na što ih sudac refleksno pokrrije, želeći mu spriječiti pogled na prizor uništene ljudske jetre.

– Molim vas da vidim.

– Bolje ne.

– Zašto? Na to imam pravo. Pa ovo su slike organa mojeg oca!

– U redu, ako baš želite . . .

Uzeo je fotografije i pažljivo ih razgledao. Pitao se što bi trebao osjećati sad kad gleda u to što predstavlja sliku vitalnih dijelova mrtvog oca? Je li to taj trenutak u kojem bi trebao biti potresen? Iстина, od očeve smrti protekle su gotovo tri godine i svi oni plastični detalji koji su ranije bili tanki živi polako prelaze u metafiziku. Materijalna svjedočanstva o postojanju jednog čovjeka polako nestaju, vrijeme ih crvotočno rasteže u sitan prah što raznose vjetrovi zaborava. Sipina uspomena postaje ošpitiija, raznošena poput pjesčanih dina što danas nestaju tu da bi se sutra pojavile na potpuno drugom mjestu. U ovoj sudnici danas ih očito nije bilo. Trajala je neka tanka zapanjenosti i ravnodušje pred ovim snimcima. I tanki rez krivice negdje u prsima.

Bio je svjestan činjenice da sudija ispod oka pažljivo prati njegove reakcije, iako je naizgled zagledan u spis što ga drži u rukama. Razmišljao je o tom sudijinom pogledu, a lice mu se ipak ni jednim drhtajem nije pomaknulo u svojoj bljedoći. Fotografije su nekoliko puta mirno promijenile mjesta između njegovih prstiju i jedino čega je stvarno bio duboko svjestan i što je zauimalo središnji prizor u njegovom duhu, bio je blještavi trag sunca što je kroz staklo padao na crnu sučevu aktovku i rasipao se po, inače, sumornoj sobi. Toplina i raskoš tog sunčevog vlasa, što je padao i lomio se na sjajnoj koži, milila je njegovom krvlju i grijala ukočene udove.

Bio je ponedjeljak, ranog proljeća, 1973. godine. Sekretarica je u glavi spisa zapisala datum i generalije, a potom se tupo zagledala u svoje nokte i čekala da proces započne. Bjelovar se rastakao sa snijegom što je kopnio. U sudnici je šistala plinska peč svojim plavkastim, sintetičkim, nestvornim plamenom. U kancelariji bilo je zagušljivo i samo krajnjim naporom volje mladić je u sebi zatamio potrebu da izleti u dugačak hodnik, pa pod divlje kestene i platane. Da se trak sunca kretao obrnutim pravcem, on bi vjerojatno bio nestao zajedno s njegovim tokom. Ovak, proljeće je ulazilo ovamo, mla i kroz prozorsko staklo.

Odjednom, otkrio je sekretaricu! Bila je žena na pragu zrelosti. Iz njegve perspektive, bila je već prilično stara, ali još uvijek vrlo privlačna. Ustvari, pripadala je onim tipu žena što svoj erotski naboj zadržava vrlo dugo u nizu detalja što uvijek privlače muškarce, bez obzira na njihovu dob. Imala je male, čvrste grudi i kao da je to proljeće u njih utjeralo novu jedrinu; stajale su čvrsto s krupnim bradavicama što su se nazirale kroz tanki grudnjak i košulju. Iza stola nije se mogao odgonetnuti njezin stas, ali mladić je vrlo dobro vidio napeta bedra i dva obla koljena, priljubljena, dok su dugački listovi paralelnom kosinom završavali u elegantnim cipelicama s visokom petom. Uska se suknja povukla cijeli pedalj iznad koljena i pune, nape-te noge bile su zapravo gole pred njegovim pogledom, jer je napeta odjeća nastavljala njihovu prirodnu liniju sve do tamo gdje su se obilile u poželjnu stražnjicu.

I ona je postala svjesna njega. Krišom je bacila pogled na ime ispisano u glavi spisa, pa krotko razdvojila koljena. Dah crvenila zamaglo je njeno ljepušasto lice dok se dobrovoljno predavala mladom ljubavniku. Mrtav, nezainteresiran pogled zasnivljeno je želje i dok je zadizala suknju, već je drhtala zapaljena pritajivanom pohotom. Otvarala je bedra željno primajući ukrućeno muško i grebući noktima nježna ružičasta leđa. Bila je gola i razvratna, zapaljena od dugačkog čekanja i raspirivane mašte. Podala se nepoznatom u sudnici, u liftu, u parku, u mraku . . . Htjela je da je ovaj nježnik uzima brutalno, da ga pamti po ožiljcima i bolu, da se utopi u divljoj ekstazi gdje ne postoji ništa osim slatkog opojstva za koje nismo krivi nikome, jer nas apsolutno nitko ne može stići u našoj divljoj trci kroz bestežinske prostore. Podavala se bez ostatka. Potpuno. Ne misleći ni našta. Sve je svoje ostavila ispred ulaza u ovu cvijetnu livadu i nikome nije dopustila da je slijedi. Mogla je ovdje urlati od sladostrasti, jer nitko nije mogao čuti i zadaviti mladog Pana kad se zasitila njegove igre kao što tarantulice ubijaju svoje ljubavnike nakon završene ljubavne igre. Ovdje nije mogao ostati bilo kakav trag, nikakvo svjedočanstvo da se nekom tajno podala. Ovo kraljevstvo nosi oreolu vječne tajnovitosti u kojoj nitko ni o kome ne zna apsolutno ništa.

Igra je prekinuta u trenutku kad je već postala gruba, kašljanjem suca koji se pripremao da počne diktat. Njezin pogled ponovo je umro, dok se s rukama na tastaturi, da zabilježi suho liče sudskih rečenica što će uskoro početi padati iz sučevih usta, vratila u onu sobu. Stigla je još popraviti izgužvanu suknju i povući je preko čvrsto priljubljenih koljena. Sunčev potok promijenio je tok kad je mrak prve rečenice preplavio zidove i stvari: »Dana, 20. prosinca 1970. godine u 19 sati i 40 minuta, dogodila se nesreća na radu u Ložnici Koprivnica. Prilikom istovara ugljena iz vagona, parnom dizalicom, smrtno je stradao radnik . . .«

Jednom, kad je imao osam mjeseci, ogromna majčina glava sakrila je veliki plavičasti oblak iznad njegovih kolica i obećala mu da će ga u nedjelju voziti u grad. Nije imao pojma što je to »grad«, niti što je to »nedjelja«, ali osjetio je da, kad je došla ta »nedjelja«, nije bio odvezen u taj »grad«. To mu je uzrokovalo jake grčeve u trbuhu, pa je cijelu večer te »nedjelje« nautježno drečao crven u licu od silnog naprezanja. I mnogo kasnije sjetio se često tog prvog neodržanog obećanja i bio je svjestan da je tada zapravo započeo lanac prevara i neodržanih obećanja.

Pokušavao se prisjetiti i vremena prije tog obećanja i jasno je razabirao mlaku kupelj u kojoj se ljuškao. Lebdio je sam, obrnuto okrenut, bez centra ravnoteže, u toploj svemirskoj plazmi. U prijatnom sumraku zamačene sobe i vodnjikave daleke svjetlosti, kroz mrežu prozirne kože. Bez šuma oko bestežinskog tijela, bez pokreta u mirnom prostranstvu, bez zubi, bez noktiju, bez udova, bez kosti, bez krvi, bez misli . . . Samo bestjelni Bog što se po vlastitoj volji svemirom šeta. Bilo je božanski. Mnogo kasnije shvatio je da svaki čovjek proživi svoj dio komunizma davno ranije nego se pojavi na ovom svijetu. Sve dobiva u količinama potrebnim da bi lagodno živio, a za sve to nije obavezan poduzimati apsolutno – ništa!

Na svijet je došao uz asistenciju stare babice čiji se nos raspadao od otvorene rak-rane. Ustvari, bila je to prva upečatljiva slika po dolasku ovamo. Nije imao nikakav osjećaj gadenja i kad su mu mnogo godina kasnije otkrili da je starica imala karcinom, nije se mogao načuditi njezinim poznim godinama koje je dočekala s nosom-ranom. Do svoje devedesettreće godine, za-

pravo, nikad nije bolovala, osim što je uvijek nosila taj svoj rascvali, ružičasti nos koji je povremeno znao kisiti i gnjojiti se kao svaka rana što nikad ne zacjeljuje.

Nikako nije želio promijeniti svoje agregatno stanje, jer je već bio svjestan činjenice da se više nikad neće moći vratiti u ovaj ocean skućenog prostranstva, u svoje granice zaokruženja. Znao je da se više neće moći odreći ljudske kože i njenih granica. Više nikad u mlakoj juhi maternice, u tkivu bez oblića, u pari magličastoj, u snjenu, u pjenu, neće moći miješati božje karte u tihi trepalj zrake providjenja...

Nije želio udovoljiti ničijoj želji da ga se odavde naprosto izbacuju, pa je, u trenutku kad je bio gurnut prema ušću, omotao pupčanu vrpču oko vrata i htio na taj način zauvijek ostati u svom svijetu blagosti. A onda je zatvorio smežuranu riblje oči i zauvijek se oprostio od posteljice. Babica je odmah shvatila prevaru, nožem prerezala pupkovinu, oslobodila vrat i udarila ga kvrgavom šakom po njezinim križima. Prisila ga je tako da srkne oštar zrak što ga je pekao u ružičastim, osjetljivim plućima i tjerao mu krikove na usta. Urlakao je od silnih bolova što su ga raspinjali. Sve je započelo u užasnom šoku, u nesporazumima od prvog trenutka i njegovoj silnoj želji da se vrati u svijet u kojem vladaju blagost, toplina i savršena harmonija.

Kod pažljivijeg pregleda majušnog tijela, babica je, na samom središtu prsiju, zapazila velik madež u obliku zvjezdice. Donijela je kablčić hladne vode, na vatri rastopila komad olova i bacila ga u vodu. Zvijezda se ponovila. »Obilježen jel«, rekla je zabrinutoj majci.

Ležao je nauznak, miran, s kapima hladnog znoja što su se debljale po čelu. Oko njega vladala je apsolutna tišina. Čuo je samo slap vlastite krvi što ritmično poteče i zaustavi se u bubnjićima. Mozak mu je puzio kao oslobođen organ s kičmenom moždinom kao krakom bibave meduze što tiho puzi po zidovima. I u mraku bila je jasna njegova čaša, bez trunkice maglice po stijenkama. On sam, bolje reći njegov truplo, nije se moglo pomaknuti nikud i činilo mu se da je zgnusnuto do nemjerljive težine koju nitko više nije u stanju podići. Mozak je poput pauka šetao zidovima kuće. Bio je svjestan da je paraleliziran i da je ostao bez sluha. Pomišljao je da leži u uskom mrtvačkom kovčegu i da uklješten nema nikakvih mogućnosti da bilo koga upozori na svoje stanje. Dapače, mrak je bio sveobuhvatan i bezdan. Sjetio se priče o čovjeku kojeg su zakopali nakon udara električne struje. Poslije nekoliko dana morali su otvoriti grob da izvade zaboravljenu štednu knjižicu iz njegovog odijela. Pronašli su ga s poderanim ovratnikom, izgrebenim grlom i izgrizenim prstima. Svaki treći, pročitao je u novinama, živ je zakopan. Sada se to dogodilo njemu.

Kraj postelje, utvrdilo se naime, da je to ipak postelja, stajao je njegov otac i nagovarao ga tihim, sugestivnim glasom da se što prije preseli u svoju kuću. »Tamo gdje muškarac postavi tri kamena i zapali vatru, tamo je njegov dom« – rekao je otac. Onda je pokazao praznu trbušnu šupljinu u kojoj je nedostajao vitalni, centralni organ.« Vidiš ukrali su mi moju jetru! Kako ću sada bez jetre? Znaš da je jetra neophodna svakom čovjeku. Nađi mi, molim te, moju jetru. Oni su je negdje sakrili, ali ti je moraš naći. Pazi, oni su vrlo lukavi. Reći će ti sigurno da su je spalili, ali to nije istina! Negdje su je samo sakrili. Nađi je svakako!«

Obećao je tužnom ocu da će napraviti sve da pronađe njegovu izgublenu jetru, našto je ovaj stavio kažiprst preko usana i mahnuo mu na pozdrav. Otišao je tihim korakom od njegove postelje i on se pitao gdje je ona poznata žižnost u očevim pokretima. Gotovo nije savijao koljena dok je iščeznuo kroz zid iza ormara.

Mogao je opet micati prstima i umorno je podigao ruku. Odlutali moždani polip zavljučio se natrag u praznu šupljinu lubanje. Slap krvi potpuno se izgubio, a u sobu su dolazili grubi glasovi željezničara što manevriraju na rampi. Njihove žestoke psovke dolazile su noćnom tminom u valovima. Netko je izvikaov brojeve kolosijeka i vagona preko glasnogovornika, a onda je od nekog tražio da se donese crna kava. Jasan mlječnik nagno se nad prozorom i sobu osrebrio svojim odrazom. Voda se skotrljala u prazna crijeva i ona su zakrčala bolno i glasno. Žena je mirno disala u postelji do njega. Vjetar je podizao zavjesu na balkonskim vratima, dok su fosforne kazaljke pokazivale dva sata i jedanaest minuta. Bože blagi, gdje je još jutro!?

Pripadala je onoj vrsti žena što su ga uzbuđivale svojim izgledom na prvi pogled. Bile su to žene čudnih karakteristika i sâm nije znao što ga zapravo kod njih privlači. Nije to bio samo njihov način govora, smijeha, pokreta, njihova ljepota (one prave ljepotice zapravo nije podnosio), njihove dugačke noge, ili način na koji su se zbunjivale kad bi im predlagao erotska zadovoljstva u dvoje. Možda bi se to moglo definirati kao jedna kombinacija, što će možda ispasti gruba i vulgarna, ali, koliko god je razmišljao o tome, bilo je to upravo to – kombinacija kurve i intelektualke. Žena koja umije razgovarati, ima soli u glavi, ali se isto tako s oduševljenjem predaje radostima püti. Istinski uživati u ljubavnoj igri doista može samo pravi znalac što želi biti upućen u svaki detalj i element od kojeg ona može biti sazdana. Nema velikog jepca ili jebice, a koji o tome s ljubavlju i talentom ne zna pričati. Isto je s gurmanima. Ako ne udeš u tanane finese života gljive, od njezinog stanšta i uvjeta koji se moraju ispuniti da bi ona uopće probila tanki sloj humusa i mahovine pod gorostasnim stablom buke, ako ne očutiš njezin rijetki i profinjen miris vlastitim nozdrvama i ako prstima ne dotakneš nježne ružičaste lamele, ali je sam ne očistiš ostrim perozemom koji si prije toga natenane brusio kamenim brusom, ako sam ne doneseš luk i ne uživaš u njegovom prženju na vrelom maslacu, ako ne umutiš žumanca koja si sam odvojio od bjelanca u pola čaše domaćeg vrhnja i ako gljive ne istreseš na onaj luk, lagano ih miješaš dok se dinjastu na prigušenom plamenu i ne zgusneš ih onim vrhnjem i žumancem, onda ti zapravo nemaš pojma kakvo je jelo pred tobom. Kako ćeš znati što ono skriva u svojoj duši i što je sve ciklički moralo teći da bi ti sladio svoja osjetljiva nepca?! Kako ćeš u svakom zalogaju osjetiti disanje svemira i vječnu harmoniju što vlada u njegovim prostranstvima?! Kako ćeš biti svjestan da se gurman i uživatelj u predivnoj erotskoj igri postaje mozgom i srcem, a ne životinjskim porivom. Analitikom i nježnim odnosom prema stvarima i ljudima, a ne neprestanim spoticanjem o njih. Naslućivanjem onoga što bi oni mogli biti u svojim najboljim izdanjima kad bi im se pružila prilika i kad bi imali strpljenje da uče. Blagoću kojom ćemo podijeliti savjet neukima, ali ne gordi s namjerom da povrijedimo njihovo dostojanstvo, već krotki i pomirljivi. Kažu da cijeli svemir zadržiti kad se nasilno otkine jedan jedini list. I da kad-tad vrati onome što se drznuo da počini oskrvrnuće bez razloga.

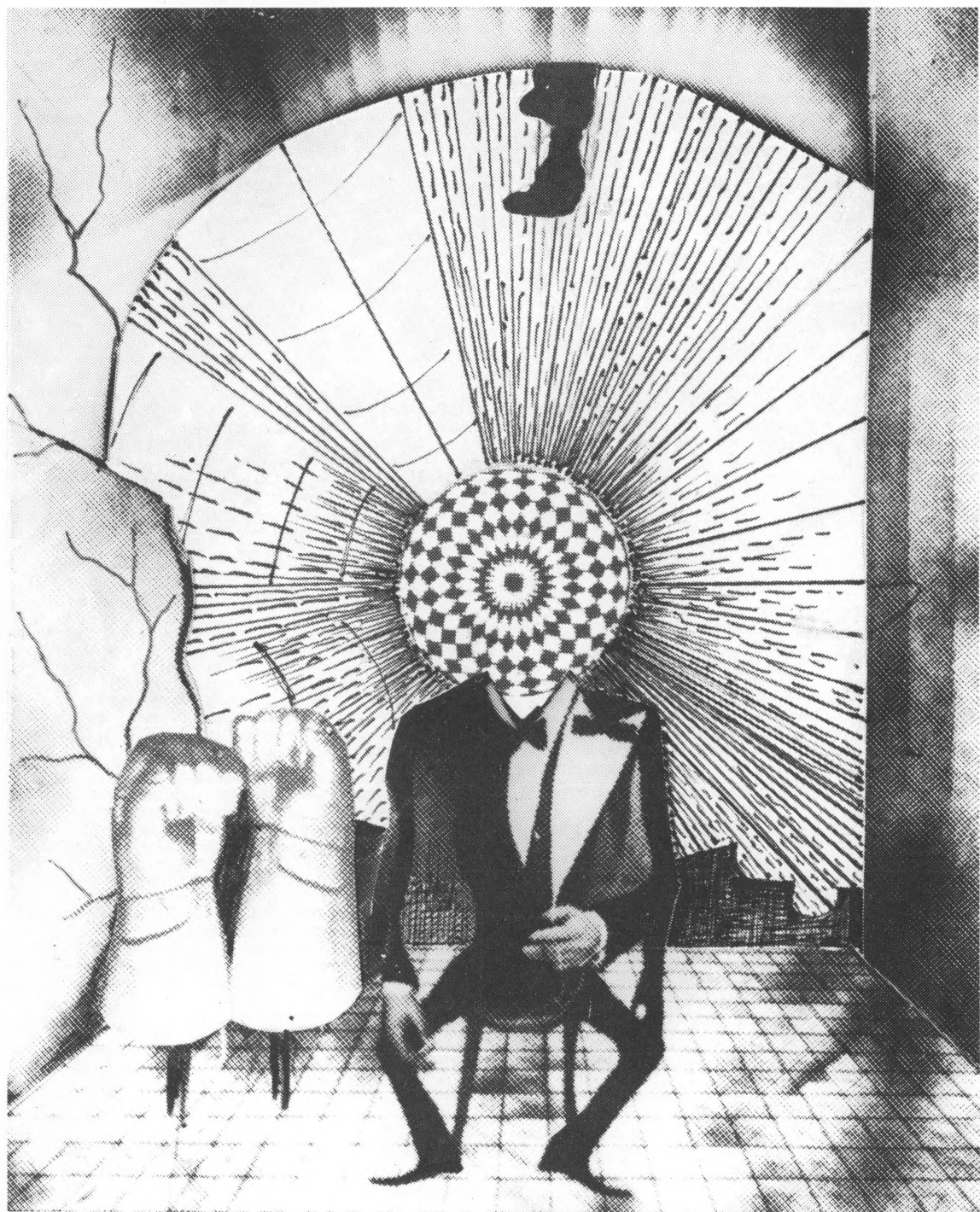
Njegova igra kojom se najradije bavljao bilo je spekuliranje s bezbrojnim varijantama što su stajale pred ljudima i predviđanje načina kako će oni u pojedinim situacijama stvarno reagirati. Bila je to neka vrsta beskraje analitike svih predvidivih mogućnosti, kalkuliranje u slagaljci gdje su mnogi elementi mogli zamijeniti mjesta, ali isto tako odgovarati određenim rupama iz kojih su izvađeni originali. Svaki čovjek ima određen broj elemenata u svojem karakteru koji čine njegov kostur, ali velika većina se, uglavnom, može zamijeniti potpuno drugim elementima. Zapravo, svi ljudi su vrlo promjenljivi i nestalni. Treba samo pronaći način kako izvršiti zamjenu pojedinog elementa i bezbrojne nove mogućnosti opet se otvaraju. Razlika između ubojice i nježnog oca ponekad je daleko manja nego mi to uobražavamo.

Nikad nije izabrao svoj tip žene, niti je mogao odrediti neke glavne karakteristike koje žena mora imati da bi upravo ona bila ta koja će mu se dopadati više od drugih. Moglo bi se reći da je volio žene koje su na bilo koji način bile ličnosti, osim ako nisu inklinirale liderstvu. Žene-lidere nije podnosio i to se otkrivalo odmah na početku bilo kakvog kontakta s takvim ženama. Ni s jednom od njih nikad nije prešao granice najhladnije konvencije.

I tako, dok je na jednoj erogeni simbol za njega bila stražnjica, na drugoj su to mogle biti noge, a na trećoj ruke ili način lizanja sladoleda; on je zapravo predviđao kako se ti simboli ponašaju u sasvim konkretnim erotskim scenama.

Nju je zapazio kao pohotnicu koja je od dukata što ga nosi među nogama napravila sanktuarij za čuvanje svetih otajstava. Uživala je u tome da bude poželjna i da kod muškaraca izaziva zapaljenje mošniji, ali nikad im se nije predavala, misleći da bi tako umanjila kapital koji nosi u svojem središtu. Trebalo se

Tomislav Boršo: Fotografika

svojski potruditi da se zasluži prijest iz ove plitice. I baš zato uzimao ju je brutalno i gdje mu je god palo na pamet, uživajući da je ponizi i da joj dokaže kako je svoju malu tajnu zakračunala potpuno bezrazložno, jer će iz nje iscijediti sok kad mu god padne na pamet. Jedna od najerotičnijih scena što su je toliko puta proživjeli bila je ona s kadom i zauzetom domaćicom što se nagnula da opere svoje rublje. Usredotočena na posao kojem se predala nije ni opazila da su se vrata otvorila. Da se nešto zbiva postala je svjesna u trenutku kad je osjetila da joj se zadize sunja, da su gaćice strgnute, a usmine se već razdvajaju da bi u svojoj nabreknutosti zrele smokve prihvatile kruto spolovilo. Nije imala vremena da zauzme svoju hinjenu pozu odbijanja, jer je već osjećala vrući ud i čvrsto ga prihvatila šakom vulve. Više mu nije dala van. Zgrabila ga je mahnjito i zastenjala, pa zaskočila od silnog zadovoljstva, želeći da ovaj štapin gori vrućim plamenom dok je ne raznese u eksploziji onog što liči valjku dinamita. Mokrom rukom koju je provukla između svojih bedara, nježno je gnječila njegove mošnje, dok se drugom rukom čvrsto oslonila o rub kade. Kad su joj velike dojke ispale iz razdrlije kosulje i na njima je osjetila čvrst stisak muškarčeve ruke, bila je vrela ždrebica što njišti livadom u suludom galopu. Dugačka kosa šibala je zrakom dok je glavom lomila prostor. Ništa od hladne proračunatosti više nije postojalo u ovom tijelu.

Te noći pao je debeli snijeg u utjuro 23. prosinca 1970. godine gazio je vojničkim čizmama ispred majke i brata između grobova. Čempresi su se svijali pod težinom mokrog snijega i tišina je bila prisutnija nego inače. Ispred nepravilne hrpe snijega više se nisu razaznavali obrisi vijenaca ni svijeća, a hrastov kriz jedini je stršio obilježavajući mjesto ukopa. Dan ranije, kad su pokapali oca, nad Podravinom sjalo je sunce i zemlja se mrvila pod motikom grobara što su zasipali raku.

Dok je majka, rukama što su joj se tresle, bezuspješno pokušavala upaliti svijeću, izvikao je šibice i napravio krušku od dlanova u koju je sakrio nježni plamičak. U noći, 20. prosinca, kad je otac umirao u sanitetu, sjedio je u krčmi »Ozren« u Nišu i prepirao se s vojnicima – profesorima književnosti – o tome kako su Krležu zabojili s Nobelovom nagradom. Pila se aleksinačka »Ružica« i pjevala je mlada Ciganke »Cigančica vodu gazi, ovako, ovako...«, podižući pritom haljinu iznad koljena. Razmišljao je o tome je li Krleža doista ikad izrekao onu rečenicu kao sve pada u vodu pred dobrim ženskim bedrom? Koliko je zapravo istine u tome? Može li nas taj naš libido voditi okolo za komadom onog što se zove »žensko« kao magarca na povodcu? Je li to samo žudnja mladosti, ili će to stajati na našem putu prema mudrosti dok smo god živi? Razmišljao je o tome naivno mladenački, žudeći, »za tim ženskim bedrom pred kojim sve pada u vodu« isto tako kao što su žudili svi oko njega obučeni u ovu tešku vojničku vunu. Koliko je istine u tim riječima bilo te večeri? Ostavili su Krležu kao temu i cijela je krčma vućjim, zažarenim očima gledala tu Ciganku i njezin komad »ženskog bedra«. Fascinacija njihovom jedrinom i bojom meda od kestena penjala se od poda i punila krčmu prema stropu kao nezaustavljiv fluid što će ih naprosto impregnirati. Otvarali su se novčanici, tanki, vojnički i zgužvane, znojne novčanice, dobivene poštanskom uputnicom uoči vikenda, nestajale su u Cigančinim njeđrima. Ona je vrcala punom guzićom između stolova, dajući lascivnim pokretima do znanja da su sve varijante moguće, ali da, prije svega, treba galantno otvoriti novčarku. Pušila se krčma prepuna vojske od uspaljene mladosti, cvrcala su pljeskavice i čevapčići, neki je klinac iz povelike košare nudio »ljute« (male okrugle, zelene paprike, u koju kad zagriješ, pali kao da su ti usta napunili vrelim olovom), nove litre »Ružice« i »sifoni« stizale su na stol i točilo se preko rubova čaša po plastičnim politurama stolova. U zaglušujućoj buci bubnjara, pripit, jaki Ciganin s tankim potkrešanim brkovima i pečatnjakom na malom prstu s kojeg je izraštavao dugačak i oštar nokat, udarao je silovito i bez ritma, ali nitko više nije obraćao pažnju na ritam. Rastakao se »Ozren« od Balkana, od zaglušne buke u kojoj nitko više nikog nije slušao, od Cigančinih bedara i sisa, od đindua i miješanog mesa, od cike violine koja je tužila i suzila nad njihovom vojničkom sudbinom, a u vojničkim srcima miješala se pohota i slavenska tuga za neprednim daljinama za dragom koju »ko te ljubi dok sam ja na straži«, za toplim komadom bijele jastučnice u tajnoj sobi iz djetinjstva do koje ne dopire glas jutarnje vojničke trube...

Bilo ga je stid ovog sirovog temperamenta i kako je god trusio čašu za čašom bilo mu je jasno da ne može prevariti svoj trijezan, hladan mozak. Stidio se i bojao tog sirovog temperamenta i nikako se nije mogao uvjeriti da je i sam dio tog mesa, te uzavrele krvi i tih potoka strasti i »Ružice«. Tukli su ga drugovi po ramenu i nagovarali da se preda pjesmi i pijanstvu, ali srce nije moglo savladati oprezni dio bijelog polipa što se izvlačio iz ove uzavrele krčme i otputovao u proljetnu podravsku noć.

Kad su ga drugo jutro tražili u kasarnskoj radionici, a došao je dežurni oficir osobno, pomislio je da se vjerojatno odigralo nešto čega se on ne sjeća. Izašao je na dvorište sav smeten i stao pred oficira kao pokajnik. U trenutku kad mu je ovaj predao telegram i stisnuo ruku, netko je »kresnuo« ogromnu samohotku i zadnje oficirove riječi izgubile su se u zaglušujućoj buci. Ostao je sam na asfaltnom parkiralištu, okružen vojnim kamionima i samohotkama tek nekoliko trenutaka, ali bilo je dovoljno da se prisjeti jedne druge Ciganke: imao je dvanaest godina kad mu je proreka ovaj grob u devetnaestoj. Tišina mirno rastače pješčanik. Jedan krug se zatvorio.

Buljeći u ovu bezličnu hrpu snijega nikako nije mogao odrediti svoje sadašnje stanje prema tom snijegu, hrpi vijenaca za koje je znao da se nalaze ispod i onom lijesu što leži dva metra ispod smrznute zemlje. Dio njega opet je funkcionirao izvan njega. Motrio je na ovaj prizor okom nekog nezainteresiranog promatrača, astralno hladan i dalek. Laboratorijski hladno rasčlanjivao je cijelu situaciju i ispod svoje mreze nije dopuštao vrućim parama osjećaja da se probiju iz dubljine.

Možda bi se ova situacija dala najbolje opisati kad bi je uspovalili s onom, kad mimo nas prolazi kočija i pogrebna povorka s, nama nepoznatim, pokojnikom. Prolazili smo svojim automobilom i negdje u nekom selu zaustavili stroj i ugasili motor, stali uz rub puta da bi u miru prošla povorka. Smirili smo se iz pijeteta prema mrtvom čovjeku, poštujući još komadić ljudskog dostojanstva što je preostalo na ovom svijetu, ali nismo osjetili ništa blisko što nas veže, doli velike praznine. Taj netko drugi u nama izbjegava svaki intimni odnos prema bolnoj situaciji, a možda nas on kao obrambeni mehanizam u tom trenutku spasava od – očaja? On ne želi imati apsolutno ništa s našim suzama, bolom i nestankom nama nekog dragog. U trenutcima dok nam prijete najveća opasnost od pada u ambis on je tu da nas odredi podnošljivo spram cijele naše patnje. Problem je u tome što drugi ljudi ne nestaju na kratko i što sa sobom odnose jedan dio n a s e g života. Bol koji poprima planetarne razmjere, ali nema dugo trajanje, u konačnici nas erodira znatno manje od onog što u svojoj trajnosti razara strpljivo i neumitno kao što more loka hridi.

Sniježnog prosinačkog dana nije imao pojma da će zvona u njegovoj duši za mrtvim ocem tući godinama i da nikada neće birati trenutak kad će se oglasiti.

Kad su se vraćali, išao je zadnji. Okrenuo se prije nego su zamakli za čemprese. Trag je već zasipao snijeg. Mahnuo je sjeni što se povukla za križ.

Djed je ispraznio svoju bočicu »Jamajke«-ruma, od dva i pol decilitara, u kojoj su mu redovito donosili rakiju, cijedeći zadnje kapi u aluminijski čep što mu je služilo kao čašica. Lijeva podlaktica bila je zamotana u zavoj od grubog bijelog tkanja. Dan ranije pao je s tovara kukuruza i čelična šina prešla mu je preko podlaktice. Felfljao je nad svojom zlom sudbinom.

– Prokleta kobila, deneš ti više nemreš ni na kola kaj ne bi opal. Na proleše on prokleti Panšer, tetanuo, še šem se žgulin, i ve vak te prokleti vrag i nevol! Samo po doktora nepete! I amen!

Stvarno nije imao sreće. U proljeće iste godine vodio je iz staj rasplođnog bika i ovaj mu, težak, sedamsto-osamsto kila ljubavnik nagazio nogu u trenutku kad je ispred sebe spazio vezanu kravu. Dobio je otrovanje i cijelo ljeto skidala mu se krotja u ljuskama, rana kisila i dugo su mu je zaprašivali žutim puderom i kidali s nje ogojene zavoje. Nije mogao popravljati cijele, pa se brecao na ukućane i gundajući prazio po dvije-tri »Jamajke« dnevno. Trošio je rakiju kao melem koji ga je nosio u svijet blaženstva i mira. Ono huncutsko i divlje mogao je krotiti samo alkoholom. Starijeg brata je obično slao po rakiju i kad bi ovaj išao po treću mjericu tog dana, kupio bi samo pola bočice rakije, a ostatak dopunio vodom. Cim bi okusio donesenu raki-

ju »deda Stefina« bi bacao postolarski stolčić prama vratima iza kojih je brat nestao i urlikao: »Pak ši ju prekrštil, jebal ti vrag majkul«

Listopad 1958. godine nad Podravinom je donio paljeni bakar. Četvrti dan kako je djed Stefina, pao pod kraljka kola, morao je prvi puta ostati u krevetu. Još uvijek nije dopuštao da dovedu liječnika. U sumrak otac se vratio s polja, sjeo na bicikl i otišao po doktora. Pri slabom svijetlu, ovaj je opipao djedovo grlo, zamišljeno stavio u usta dršku očalskog okvira i u nevjerici zatresao glavom. Djed više nije mogao govoriti. Otvarao je usta i pokušavao nešto reći, ali iz grla su izlazili samo neartikulirani hroptaji. Lalovka se već kočila.

Košulja u koju su ga odjenuli nije imala kragnu »po ruski« i baka je dugo petljala oko aluminijskog gumba ispod vrata. Vidio je da se zbiva nešto neobično čim su Stefini obukli svečano crno odijelo i stavili filcane šešir što se čuvalo u ormaru samo za izuzetne prilike. Ljudi su provirivali preko plotova kad je otac unosio svoga oca u sanitetski auto. Lagano mu je mahnuo i šeretski mu namignuo, kao da je na njega, najmlađeg, prenio neku tajnu poštu, prije nego su se za njim i ocem zatvorila vrata, a kroz mat-stakla više se ništa nije moglo vidjeti. Ostao je umiren i dugo gledao za oblakom prašine što su pneumatici ostavili iza sebe. Te večeri u sobi je, sama od sebe, pala djedova i bakina vjenčana slika sa zida i staklo se razbilo u bezbroj kristala. To ga je trglo iz sna i dugo ga majka nije mogla vratiti iz histeričnog plača.

Slijedećeg jutra mati ga je rano probudila. Ruka joj se tresla kad je pred njega stavila pocinčani lončić s mlijekom. Rekla mu je da se sam obuče. Zatim su došle žene iz susjedstva i počele iznositi namještaj iz prednje sobe. Ukočeno tijelo, zamotano samo u bijelu plahu, dovezli su oko podneva. Položili su ga na pod u prednjoj sobi. Tiho je pritisnuo izviskanu mesinganu kvaku na vratima i provirio u sobu. Dugačko, usko truplo ležalo je uz zapadni zid. Na zidu iznad bijelice se obris porodičnog velikog sata što je cijelo djetinjstvo bio pune sate. Sada su ga iznijeli. Satovi u kući mrtvaca se uvijek zastavljaju u Podravini. Vrijeme se mora ukočiti. Za mrtvog je već počela vječnost.

Jednom su kao djeca kriomice promatrali kako ženi iz susjedstva ispuštaju krv. Vidar je došao biciklom u nedjelju popodne, a veliko korito za šurenje svinje bilo je već pripremljeno nasred kuhinje. Žene su dospiale hladnu vodu u vreli »krop« što se pušilo i maglio porculansko sjenilo nad sijalicom. Vidar je otvorio torbu, teatralno iz nje vadeći čudne alate potrebne za svoj tajanstveni obred. Prostro je na stol bijelu lanenu krpu i na nju poredao, s puno pažnje i koncentracije, dvanaest kraljijih rogova. Bili su to samo vrhovi rogova, otplijeni i obrađeni da su mogli poslužiti kao neka vrsta čašica. Izvadio je potom neobičan nož, kratkog sječiva, bočicu alkohola, tvrd kamen za koji nisu mogli otkriti čemu služi, drvenu pliticu...

Žena se sramežljivo skinula i tada su prvi puta vidjeli krupno, golo blijedo žensko tijelo. Stala je usred korita, jakih listova i bedara, krupnih guzova i obješenih, velikih dojki. Prije nego će uroniti u vodu, nastojat će prikriti gusto runo i široke kolobare oko bradavica. Mnogo kasnije shvatit će da je ovakve žene-pramajke cijeli život vajao maestro Radauš, a da ih se ni Turko-vić nikad neće osloboditi na svojim platnima. Velika, jaka rodnica, koja može zaštititi dijete i kad ovakva seoska žena do samog poroda radi najteže fizičke poslove. Jakih kukova i široke karlice što može izroditi mnogo djece.

Dakle, žena je legla u mlaku vodu i mirno čekala da koža omekša. Vidar, na kojeg su muški ukućani gledali prijekim okom, jer su se pred njim skidale njihove žene, a to je i njih na neki način obeščavalo, uzimao bi zatim u ruke, pokretom mismika, krpicu natoplenu alkoholom i protrljao mjesto na kojem će skoro otvoriti nekoliko ogrebotina. Zatim je zaparao nožem tri-četiri puta, kao da je maćak potegao kandžom. Kratkot – dva centimetra. Uzimao bi zatim rog, prislonio ga na kožu iznad ogrebotina i ustima isisao zrak iz roga. Rog bi ostao priljubljen, držan nastalim vakuumom, a krv bi lagano istjecala u njegovu šupljinu. Kako su na tijelu otvarane nove rane i namještani novi rogovi, žena bi zatvarala oči u magličastoj ugodi tople vode, njezne boli i blagom dodiru usana drugog muškarca na svojoj koži. U cijelom ovom postupku bilo je nešto ritualno i tajanstveno. Nedopušteno za neposvećene. Shvatio je da žena uživa, ali mu nikako nije bilo jasno kako uživanj može biti po-

vezano s ljudskom krvlju. Pa ipak, na njezinom ozarenom licu, jasno se vidjelo da uživa! Kako je koji rog bio skinut s njezinog tijela, tako se voda bojila rumenilom, a njezino lice sve je više ličilo opuštenom licu čovjeka koji se iskupio. Tajanstveni obred žrtvovanja? Bol i zadovoljstvo isprepleteni u jednom? Prinošenje žrtve za počinjene grijeha kroz novi grijeh? Tajni obred svećenika, što kroz erotski čin, predaje nepoznatom bogu krv žrtve uspaljenice?! Nikad kasnije neće saznati.

Krv se pušala radi glavobolja i vrtnoglavica, radi jakih i bolnih menstruacija, radi slabosti i jalovosti, radi svih bolesti i same vrene krvi koja se suviše lako palila i tražila muško. Ako je žena suviše često htjela da je objahuje umoran kosac u hrastovom krevetu, strašću od koje pucaju kosti i razvaljuju se hrastove stranice – pušala joj se krv da odnese vrelu lavu iz medunožja. Sve se to tjeralo iz tijela lončićem krvi, a ovaj egzorcist bio je u tom činu nesumnjivo glavni svojim gustim, potkresanim brkovima.

U Jožinom zimskom ateljeu Krleža se upravo namjestio u prostranoj kožnatoj fotelji, a maestro je počeo miješati boje na svojoj paleti: zagasite, namozelene i plave, tmurne tonove, s krikom otvorene crvene kao krv ispuštena iz arterije – iz svoje zadnje faze. Njegovo lice je zamišljeno, izduženo i bijelo, kao napudrano, s upalim očima i plavim umornim podočnjacima. Rastreseno mi predlaže da mu pridržim nogar na štafelaju. Čim sam se prihvatio štafelaja shvatio sam da je netko otplio taj nesretni treći nogar i došlo mi je do pameti da se tu zapravo radi o sabotazi. Nisam u mogućnosti ove ljude upozoriti da netko radi protiv njih, jer bi time narušio koncentraciju koja se ovdje želi postići. Nije mi jasno tko bi to mogao učiniti, ali da je učinjeno namjerno, u to nema sumnje. Joža se zagledao u Krležino opušteno lice. Rubovi Bardovih usana povukli su se prema dolje kao na kazališnoj maski što predstavlja tragediju. Male šake položio je na vrh štapa, a bradu je oslonio na njih. Tupo zuri u policu s knjigama iza Jožinih leđa. Opušten i svemirski dalek. Hladan, rezigniran, apatičan. U očima ima pasji pogled opraštanja. U tim očima, ispod gustih sovljih obrva, muti se cijelo more razočaranja, bespomoćnosti i tuge. Šutio. Joža ne primjećuje moj zabrinut pogled i prezeranu nogu štafelaja. Držim tu nogu i nikako mi ne uspijeva da zavirim u platno. Koliko god se naprežem da bacim bar jedan pogled na osnovne linije koje slikar povlači, a da ne narušim ravnotežu štafelaja – ne uspijevam! Od pomicanja štafelaja i mojeg meškoljenja Joža postaje nervozan i svaki tren očekujem provalnu njegovog temperamenta. Krleža ne obraća pažnju na cijelu ovu situaciju, a ponajmanje ga zanima moj nezavidan položaj. Uostalom moj položaj ovdje sveden je na puko statiranje. Što sam ja ovdje? Treća noga štafelaj! Još manje – drvena noga cijeli štafelaj drži u potpunju ravnoteži i miru kad se on jednom o nju osloni, a ja ovdje ne dam nekoliko minuta pravog mira ovim ljudima. Nemam nikakvo pravo dati znak da uopće ovdje postojim! Ne pripadam u ansamb. Moje meškoljenje vjerojatno smeta i jednog i drugog, ali svojom šutnjom oni negiraju moje postojanje i oduzimaju mi legitimnost da im se izravno obratim.

– A zašto vi ne volite Podravinu? – moje pitanje puklo je drsko i ispalo daleko provokativnije, nego sam stvarno htio da to bude. Bio je to ispad koji bi se mogao usporediti samo s onim kad bi na svečanoj večeri kardinalu predložili, tako da svi za stolom čuju, da u katedrali otvori kupleraj. Joža je zastao, skamenjen, s kistom u desnici, ispuštio dugačak uzdah, a zatim pogledao Frica pogledom dubokog žaljenja. Ponizno je molio za oprost moje neotesanosti. Krleža je pomaknuo svoje oči s knjiga iza Jožinih leđa dajući tako na znanje da je tu. Šutio je još minutu-dvije što se činilo kao cijela jedna vječnost, a potom je – progovorio. Tiho, kao da tjera dosadnu muhu.

– A zašto bi, molit ću lijepo, morao voljeti Podravinu, mladi gospodine?

– Znači da je niste voljeli niti onda kad ste pisali predgovor Krstinim »Motivima...«?

– Vi meni u maniri drske mladosti! Što to mene treba vezati uz tu vašu Podravinu, zbog čega bih je morao voljeti, molit ću lijepo?

– Pa, tu su vas štampali kad vas se drugdje nisu usudili štampati. Tu ste našli sklonište kad ste se morali maknuti iz Zagreba, a vaša inspiracija trajno je vezana uz naše »panonsko blato«.

– Sve to manje-više slušam godinama. Ta predbacivanja, to kako sam ljude i krajeve uzimao kao laboratorijske uzorke i kako bi nekome neprestano trebao zahvaljivati, jer sam ga literarno iskoristio. Radi se ovdje, rekao bih, o pukom kroničnom osjećaju što ga karakteristično imenujemo »hrvatskim jalom«. Jedina i najveća moja krivica je ta da sam – pisao! To mi nikada neće oprostiti. A da je u našoj sredini apsolutno neukusno kad netko uspije, to je arija s kojom su i vrapci odavno per tu. Mi uvijek sumnjamo u sve naše. Ne vjerujemo da netko od naših ima zrnice soli u glavi i dovoljno upornosti da uspije, eto, to smo mi. Ali, naša tema, zbog koje je krenulo sve ovo što je krenulo, posve je druga! Dakle, ta vaša Podravina u mojem životu zauzima ponešto drugačije korelacije nego, recimo, u vašem ili pak Jožinom. Ja sam spram nje uglavnom poprilično ravnodušan, kao što ljudi na odlasku već jesu ravnodušni prema svemu, a ne samo prema toj vašoj Podravini. Mene ne fascinira njezin materijalni napredak, jer je on sam po sebi logičan, a u duhovnoj sferi, ona se praktički nije pomaknula nikamo još od Krstinih »Motiva«. O hiperprodukciji onih što su došli poslije Krste, svoje sam uglavnom rekao. Vošicki, kojeg mi vi ovdje stavljate kao memento moje savjesti, bio je samo jedna epizoda, koja me i jeste, po mojoj ljudskoj savjesti, mučila godinama, kao što su me mučile i tolike druge stvari, a koje to stvarno nisu zavredile, ali na sudbinu tog čovjeka značajnijeg utjecaja nisam mogao imati. Uostalom, sve je to već davno zaboravljeno. I tako, prema Podravini, moja se malenkost odredila kao ravnodušna individua, ili slikovitije, nisam pred njom ni malo zbunjen, bar ne, kao te pred novim vratima.

Udijeljena mi je vruća zaušnica, kao što se već dijele drskim klipanima, a da od slivanja više nije moglo biti ništa to je postalo jasno. Krleža se podigao s one kožnate fotelje i teškim koracima nestao iza debelih hrastovih vrata. Mislio sam da će se Joža stušiti na mene i moju drsku upadnicu, ali je on, umoran i slomljen, sjeo na rub one iste fotelje u kojoj je do malo prije sjedio Krleža i počeo plakati silovito i neutješno. Ridao je Joža i od tog ridanja on (moj alter ego, štovani čitatelju) se probudio. Plakalo je zapravo neko dijete ispod prozora, prkoseći materi koja mu nije htjela obećati sladoled. Tek nakon nekoliko minuta došao je sebi. Bilo je kasno poslijepodne 23. srpnja 1979. godine.

U vrijeme dok se vratio iz vojske još nije imao svojeg Imena. Naime, ljudi misle da je ono što im daju kad se rode i upišu u dokumenat i što cijeli život ponavljaju kao dio svoje osobnosti, njihovo Ime. To je velika zabluda. Većina ljudi cijeloga svojeg života ne stekne svoje Ime. Bar ne ono pravo. To njihovo pravo Ime mora se – roditi, a njegovo rođenje mora se, na neki način, pripremiti i zaslužiti. Ime se porađa zajedno s počovječenjem, a to je proces koji traje vrlo dugo, ili se uopće ne dogodi. Kod većine ljudi nikad ne započinje, ili, ako je započeo, nikad ne završava. Oni ostaju bez vlasitog Imena, a ubrajaju se pod zbirnu imenicu ljudi, isto kao što se sve vrčice koncentrata ubrajaju pod zbirnu imenicu – juhe. Tek kad čovjek započne s procesom osvješćivanja, počinje i rađanje njegovog Imena, a dotad on luta kao ratnik-kukavica što nije uspio svladati strah i duhove zla i tako osloboditi svoje Ime. Za Ime se moramo boriti kao što se borimo da postanemo mudraci. Ime je zapravo dio naše mudrosti i ako smo uspjeli prikupiti nešto mudrosti, tada imamo i nešto Imena.

Dakle, do svojeg Imena došao je već u srednjim godinama svojeg života i ono je bilo kao i on sam: tvrdo, temperamentno, s taložistem cijelog porodičnog nasljeđa u prva dva slova, a završavalo je tiho i meko, nježno lirski kao pjesme što dolaze negdje iz dubine svemira. Oblikovalo se dugo i pripasivalo njegovom karakteru, kao što postolar prilagođuje meku kožu obliku drvenog kalupa. Brusilo se polako, slovo po slovo, u premetaljci tražeći svoje mjesto, nategnuto vječnom tenzijom da se stvari postave u red. Iskrslu je naglo kad je pukla čahura u kojoj se plodilo i raslo. Iskočilo je kao ubod noža i znao je – to je njegovo Ime što ga je čekalo cijela stoljeća, da bi kao njegov Sančo Pansa pošlo dalje s njim. Dopali su se jedno drugome kao dvije polovine jednog cijelog nekad raspolovljenog. Od sad može hodati bez straha da će ga zamijeniti s nekim drugim iz lanca. Imenom je zadobivena individualnost i tek sada on je potpuno slobodan.

Na što se može misliti kad se teška čelična pest spušta prema trbuhu i ne postoji nikakva mogućnost da je otklonimo? Je li čovjek svjestan – to je moja smrt!?

Pričaju o nekakvom filmu važnih događaja iz ljudskog života što u hipu projuri svježe, ali tko bi stvarno mogao reći nešto pouzdano o tome? Jesu li to mrtve slike, fragmenti, zgusnuti događaji kronološkim redom, ili su to rasuti kamenčići od kojih se sastojao mozaik našeg života, a sad je nestalo one kohezivne sile što ih je povezivala i oni su se raspali poput perli s niske? Vidi li se boja, osjećaju li se mirisi, čuju li se dijalozi, ili je posrijedi gluhi ambis u koji tiho padamo? Je li to video-traka što se odmotava pojačanom brzinom, pa tek tu i tamo bljesne neka scena, jer se glava za reprodukciju aktivirala? Ima li čovjek svojom voljom bilo kakvog utjecaja na redosljed »slika«? Ili je »razumni« dio mozga potpuno »iskopčan«?

Je li otac bio svjestan magle oko vagona i neznatnog svjetla što je dolazilo sa stupa nekoliko metara dalje? Je li čuo tih šum kolature i masne čelične užadi po kojoj je klizila grabilica za ugljen teška gotovo petsto kilograma?

Čovjek što je trenutak ranije s njim, njihao grabilicu da bi je zaničeli u ugaio vagona kako bi i tamo pokupila zaostali ugljen, u trenutku je nestao u mraku, a on je ostao sam pred masom što se klatila prema njegovom trbuhu. Bezumni pokušaj da se golim rukama zaustavi klatno učinjen je vjerojatno refleksno, ali zašto ti refleksi nisu sugerirali da skoči u stranu što bi ga zasigurno spasilo? Zašto je ovaj što je pomagao nestao u mraku? Zašto je smjena završavala za dvadeset minuta, a ne ranije i zašto se otac uopće peo tamo gore? Splet nevjerojatnih okolnosti koje su se poredale kao pašijans. Karta na kartu. Niti grubo, niti nježno. Nešto između. Nešto pred čim je naša bespomoćnost upravo stravična. Nešto zbog čega treba vjerovati u davno učinjen zapis koji nitko više ne može promijeniti, jer je to pokušaj bezumlja.

P.S. Poštovanom štociu!

Ova kronika tek je na samom početku, jer mnoge njezine karike još nisu otkrivene, isplivale iz mraka zaborava i teških sanja.

Surova noć

Kažu da sam napadno sličan ocu, osobito u očima, crnim, duboko usađenim u duplje, a i zbog ruku utisnutih u ramena kao u lutke, ključne su nam kosti prekratke pa obojica hodamo malo pognuto. Drago mi je kad mi to kažu jer strepim od sličnosti na majku. Bojim se da mi mozak ne zahrablje jedne noći, da me ne povuče svojim neobjašnjivim razlozima u mrak, da me ne zavede zlo. Gledam se u ogledalo, tražim crte oca, majke, prokletstvo pradjedova i strahujem. Ugodna mi je pomisao da sam na oca, iako je to samo izvanjski. Unutra, u duši, nisam na njega: nemam njegovu čvrstinu, odrešitost, strogost. Mek sam, nesiguran, sklon suzama. To je zato što je istina ranjena zvijer koja se podjedno skriva u gustiš sjećanja dok riječi bujaju, puna ih je soba, a ja ne znam kojoj da vjerujem. Sâm sam, nemoćan, osramoćen onim što nisam odabrao.

Ima života mladih kao i moj, a čistih, pahuljastih, pitkih kao izvorska voda. Prepoznaju se odmah po rasiptičkim pokretima, po bezazlenosti, po smijehu. Moj je smijeh nalik šuštanju napuklog balona, poružnjuje, njihov ih rascvjetava. Bez zazora pružaju ticala oko sebe i ne muči ih tjeskoba, ne nagrđuje strah. Oni su anđeoski čisti, na njima nema traga od nekog ružnog djela, njih ne izjeda misao na zločin, nemaju ojedina.

Drugačiji smo. Zavidim im.

Moje prvo sjećanje vezano je za mirise naše kuhinje. Kasnije, bakina je kuhinja podsjećala na našu, mirisi su ostali isti: napoj za svinje, prigorjelo jelo, ustajalost, ali tada još nisam znao uspoređivati i bio sam sretan. Kasnije, kad su ružno govorili o mami, sjećao sam se kako me iz tople kuhinje nosila u hladnu sobu, plakao sam i dugo čekao na nju, ali bih uvijek prije zaspao nego bi legla kraj mene i ugrijala me. Gledam svoje vršnjakinje: šetkaraju, razigrane su, zaokupljene svojim licem i tijelom, najdragocjenije same sebi. Moja je mama imala toliko godina kad se to dogodilo.

Kad kažu da za mene nije marila, ne opravdavam je, samo se sjećam kako se sa mnom igrala u sijenu i kako smo se smijali. Mora da je lijepih događaja bilo još, mora da ih je bilo, ali sam bio tako mali da mi brada nije dopirala do ruba stola pa se ne sjećam. I o onom događaju znam od drugih, nešto od bake, djed nalik ocu, nije o tome govorio, a susjede, pune lažnog sažaljenja (draga nam je tuđa muka), milovale su me po kosi i govorile: jadni mali, kako je samo mogla to učiniti s tobom, siročiću! Govorili su da je bila premlada, da nije dobro kad djeca imaju djecu, da su svi njeni ljudi, da ju je to nagovorio onaj drugi, da su poludjeli oboje, da je mislila samo na sebe i još svašta su govorili.

Kad je Alojzov auto zasjao na suncu, moj tata, kažu, nije izdržao. Otišao je, kao i toliki prije i poslije njega, u Njemačku da se obogati, da nam kuću sazida, auto kupi. Dok je bio u Njemačkoj, mama je našla drugoga.

Sve što se dogodilo one surove noći nadograđio sam iz priča. Moje je sjećanje mutno. Jesu li se svadali kad je došao na dopust iz Njemačke, kao što baka kaže, ne znam. Znam samo da me u noći probudila, da me oblačila, a ja sam plakao, da me nekud nosila, ali sam joj zaspao na rukama. Kažu da me odnijela pod vlak da napakosti ocu, da me jedan željezničar našao i donio baki. Mnoge su se priče otada dogodile i ne znam kojoj da vjerujem. Nije me ubila, ali kao da jest.

Živio sam kod bake, tata se vratio iz Njemačke, zaposlio se, oženio, sagradili smo kuću i otada živim s maćehom i polubratom.

O mami ništa ne znam.

Moja druga mama, maćeha, ali ja je zovem samo mama, brine o nama, voli nas, mene kao i svog sina, ne oskudijevam ni u čemu, dobro mi je, mnogi i ne znaju da me ona nije rodila.

Godine su prošle od one noći, zamomčio sam se. S godinama, kažu, sve prolazi, ali ne i meni. Što je ona kobna noć dalje, to je crnja i teža. Mnogo se nataložilo na nju. Što su izmislili drugi, što sam nadograđio sam, što se zaista desilo? Ne znam. Zato živim s vječnim pitanjem: kako umire majka kad je opsjedne misao na zločin? Prati me kao sjenu, noću liježe uz mene, ujutro me budno dočekuje. Kako da joj pobegnem?

Kad bih mogao učiniti presudan pomak pa da se rasplete zapleteno, da se razmrsi zauzvano! Kad bih mogao istini promijeniti vid, u sebi i za sebe, bio bih slobodan!

A sad se pojavila i Zdenka. Piše mi pisma, sačekuje me, uvijek mi se nađe na putu. Kad sam joj natuknuo nešto od svoje muke, nasmijala se i rekla: kako dirljiva priča! Mislila je da izmišljam, da se šalim. Volim Zdenkino vrckavo čavrljanje. Ono je most na drugu stranu, među neopterećene, među nasmijane, bezbrižne, među lijepe. Kad bi Zdenka mogla sa mnom podijeliti teret, manje bih hramao, možda bih i ozdravio. Ali u njenom životu uvijek je bilo sve golubinje, kako da razumije zločin?

A možda zla i nema, možda su mi stavili pred oči iskrivljeno ogledalo, podmetnuli nogu, izopačili ljubav. Ojađeni traže od drugih više nego od sebe: sebi pronađemo zaklon u milijun isprika, za druge ih nemamo. Vučem za sobom magleni rep djetinjstva, krivdu žene koja me rodila, činim nasilje nad sobom i nad njom. Balzamirao sam u sebi njen zločin, povijam se pod njim, oglođavam ga, a on mi neprestano zapije u grlu.

Kako da se oslobodim?

Tko će mi pomoći da je razumijem kad me nikada nije pronašla? A ja hodam ulicama, zagledavam ženama u lice, ali me ni jedna nije prepoznala. Kako da se uvučem u njeno srce kad i ne znam gdje je.

Duga je ova noć, surova je njena tama.

Možda smo noćas budni ona i ja, svatko sa svojom zabludom.

Podravina kakvu vam je serviraju

Krajnje je vrijeme da se Podravina, sa svojim ljudstvom i stvarima, strpa tamo kamo i spada – u muzej, gdje bi se ostali regionalni krajevi naše domovine divili podravskim ratarima i čudili slojevitoj podravskoj naivnosti i primitivnosti.

Podravina je eksploatirana, mada eksploatacije u našem socijalističkom društvu ne bi smjelo biti. Beskrupulozno je eksploatiraju podravski i drugi književnici u svojim putopisima i opservacijama: za njih su ruralni krajolik i živalj glavni izvori ideja. U tim seljačkim zapisima nema ni trunke modernih vremena, a ljudi imaju veze sa suvremenosti tek ako se opisuje pokoji nos crven od »Zrinskog«, ili pokoji trbuh nabreknut od »Podravkina« piva.

Takvi književni prilozima nalaze mjesta u posvećenim izdanjima (svetu vodiču obično prospe poneki SIZ ili industrija, jer, zamislite, čak i toga ima među tim priprostim življem!), a takvu sliku nadopunjuju hrpe umjetnika, koji daju i posljednje kapi znojne oruči podravsku zemlju po platnima i grebuči kistovima, kupljenim u »inoštranstvu«, po sekurit staklima (rame – okvire – za te umjetničke forme nabaviti u Mađarskoj; tamo su nakieniji i najjeftiniji – oprez na carini).

Tom društvu prikazivača Podravine priključuju se i vrsni vajari-kipari, koji podravski ženski živalj prikazuju u punašnoj formi, nešto kao simbol majčinstva u starom Rimu, tako da je dojam o Podravkama kao ljupkim figurama prilično izokrenut. To je i normalno, jer naši umjetnici rijetko zalaze u objekte gdje se kreće podravska radost u uskim trapericama (pivnice, kuglana, kafići, diskač), gdje te figurice imaju sasvim drugačije oblike.

No, umjetničko viđenje žena uvijek je liječilo komplekse određene generacije od stare Grčke naovamo, pa je Podravina za svoje buduće i sadašnje konzerviranje dobila ovjekovječene »tipične« figure.

Eto, tako smo zaokružili umjetničko viđenje Podravine. Kajkavske pjesmice nismo ni spominjali, jer plašljivo-gemištaške pjesme piše svaki pučkoškolac u svom školskom listu. Inače, te pjesmice u stilu:

Podravina,
to je bačva vina,
jer bez gemišta,
kruha i špeka,
sve je to ništa,
sve je to hrpa . . .

zaokružuju cjelinu umjetničkog razmatranja o Podravini.

Konac djelo krasi, a TV-emisije daju sliku Podravine iz koje se ona, Podravina, neće tako lako izvući još desetljećima.

Kad u vedro i bistro(umno) »Nedjeljno popodne« krenu kamere u ravnu Podravinu i brdovitu Bilogoru –pasavaj se tko može!

Ivan Haramija-Hans

Jer, tko se ne spasi, jao si ga njemu! Čeka ga smrt gora od smrti: ući će u TV-emisiju o svojem kraju, a gori kraj čovjek ne može ni zamisliti.

Also, kak' vele stari Podravci, ta naša Podravina na TV već dulje vrijeme sastoji se od pajceka, raca, gusaka, šipražja Drave, koja (zamislite kojeg li otkrića!) teče, sunca koje peče i puste zemljice kojom su (nevjerojatno!) prohujala stoljeća!

A kad se u sumrak zađe u seosku kućicu ili pajdaševu klet (još gledamo TV) onda uz petrolejku (Podravci još nisu sagradili hidrocentralu – ne uklapa se u budući prirodni muzej) i uz obaveznu kupicu vina (što je jedino fino u cijeloj priči), naši stari obavezno pričaju kak' je negda bilo (k'o da su negda pečeni golubovi letjeli po nebu, umjesto ovih zmazanih raca). Okolo pajdaša, zna se, sve sama starudija: stari vanjkuši, blazina, stari kreveti, stare hoklice, stare zipke, stari ormari, stare preše, stari kolovrati i neizbježne preslice, stare, zaštitni znak Podravine, koje jest da više nikom živom ne služe, ali čovjeka veseli kad vidi kako je daleko na TV dogurao.

Eto, zato ćemo mi našu Podravinu u muzej – da se ljudi čudom čude, a ne da sve ostane samo u TV-arhivi.

(ožujak 1978)

Teoretiziranje o podravskom jalu

Da odmah raščistimo jezične zavrzlake: **jâl** je pokrajinski izraz za zavist i zlobu. Ispravnije bi bilo reći **jalnost**, ali u domovini jala – Podravini, postoji samo jal, ili preciznije – podravski jal. O podravskom jalu stručnije teoretsko tumačenje mogao bi dati Miroslav Dolenc – Dravski, koji je skupio svu silu autentičnih podravskih anegdota i gdje jal zauzima vidno mjesto.

Današnji podravski jal nešto je modernije koncipiran. On se ogleda prije svega u kategorizaciji na više vrsti jalnosti. To znači da je u toku desetljeća jal u ovim krajevima dobro brušen i današnji pojedini izdanci praiskonskog podravskog jala pravi su dragulji u svojoj kategoriji.

Susjedski jal star je koliko i susjedstvo. U seoskim okvirima to se odnosi na ogovaranja oko ljetine, stoke, živine, smrdljivih kotaca i štala (to samo u slučaju ako susjed utovi bolju i težu stoku), obavezno virkanje kroz prozor i ogovaranje za vrijeme seoskih svatova (što je nazvano narodnim običajem) . . . Važno je pri tom nikad ne priznati da ima boljih od vas.

Ako susjed na selu ima više i ako je to stekao radom, te ako u prigodi ponudi siromašnijeg susjeda jelim i pićem, ovaj će, k'o bajagi, ravnodušno odgovoriti na ljubaznu ponudu:

– A kaj bum zel? Em, nemaš ni sam dosti, a nam toga ne fali!

U gradskim okvirima jal je u dobrosusjedskim odnosima profinjenije izražen – to su neke vrsti zakulisne igre – zloba i zavist prelaze uglavnom u ogovaranje i svatko zna što svatko o svakom misli, ali svaki se pravi da pojma nema. Taj je jal prikriven srdačnim osmjehom. Ali . . .

Ako je susjeda u zgradi dobro odjevena sigurno je da ćete, ako ste žensko, reći kako dotična uopće nema ukusa i pitajboga kako je uopće uredila stan, kad može nositi takve krpe. Muškarcima je bolje da u takvim diskusijama ne sudjeluju, jer bi vlastita žena mogla postati jalna, a to je tada već **porodični jal**.

Jal na radnom mjestu ili jal u profesiji je najrafiniraniji jal. Ovaj je prikriven tapšanjem po ramenu s pokazivanjem rogova iza glave. Ako slučajno u određenoj struci dobijete neko priznanje, nagradu, ili bilo što, što vas u tom trenutku izdvaja od ostalih, znajte da ste istog trenutka postali predmet jalnosti. Vas će napadati i ogovarati, zafrkavati i javno, jer u takvim slučajevima profesionalna etika u bilo kojoj profesiji ne vrijedi ni pišljiva boba. Za takve jalnosti uvijek ćete dobiti mjesta u komunalnim novinama i tako nastaje već komunalni jal.

Unutarkomunalni jal ogleda se u starim odnosima. Neki sizovi su kivni na uspješne radne sredine i birokratski ih zafrkavaju gdje stignu. Najžalosnije je što su u nekim sizovskim službama drmalni penzioneri (ili ljudi koji primaju pare na više mjesta), koji su ionako jalni na sve, a osobito na vrijeme koje prolazi. Pa kad već ne mogu pomoći, barem da ga malo uspore.

Unutarkomunalni jal osjeća se i uoči izbora, kada se položaji dogovorno dijele na dulje vrijeme, a određene strukture imaju podršku u proporcionalnom odnosu

s količinama vina koje su popili u klijeti kandidata. Zato su nam i svi naši provincijski delegati i rukovodioci malo zaokruženih trbuščića.

Međukomunalni jal je najjal. Počinje obično s izdvajanjem nogometnih klubova iz jednog područja i priklanjanjem drugom, kao da tamo ne postoji komunalna sudačka kuhinja. Privredu i poljoprivredu ne žele vezati sa susjednom komunom da ih ne iskorištavaju i zato jer to jednostavno podravski ponos ne bi dopustio. A to je slično kao i u običnim susjedskim jalnostima.

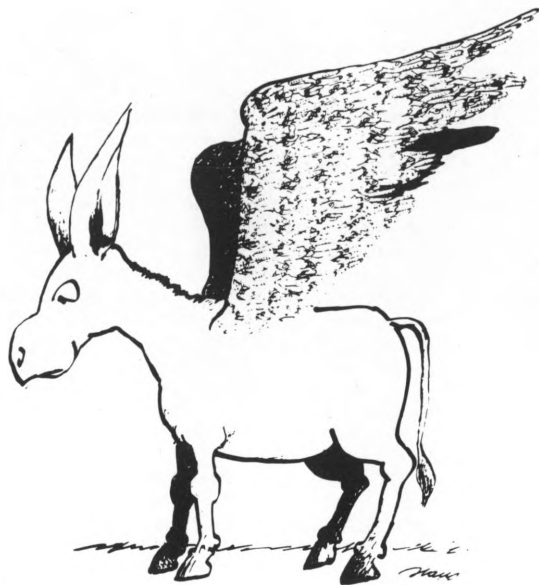
Kako Podravinom teče rijeka Drava i ona postaje kamen smutnje i predmet jalnosti. U jednoj komuni bi najradije obrnuli riječni tok, samo da ne teče do njih smrdljiva voda od susjeda – druge komune. Kombinacija ima u nedogled.

Tako Podravci, oni dokoni, nikako da se mane čorava posla i zaborave da više ne važi ona poslovice »bolje prvi u selu . . .«, jer samoupravna povezivanja isključuju takve sentencije i sentimentalnosti.

Jal će ipak opstati tako dugo dok se na referendumu ne prihvati samoupravni sporazum o ukidanju jala. Ako referendum ne uspije prvi put, ponavljat će se prema pozitivnim propisima iz mjeseca u mjesec.

I tako do kraja 21. stoljeća, a možda i dva dana kasnije!

(veljača 1978)

Ivan Haramija-Hans

Maskirana podravska veljača

Mjesec veljača u znaku je maskiranja. Maskiranja su pojedinačna i grupna. Naši ljudi i krajevi maksimalno iskorištavaju tu mogućnost i javno luduju pod maskom, a to pridonosi opuštanju našeg OOUR-skog radnog čovjeka.

Tradicija tzv. fašenkarenja u Podravini traje od početka ovog stoljeća. Tako barem čitamo u starim novinama. U današnjim novinama više ne čitamo o toj tradiciji, jer je fašenkarenje ukinuto kao nepotrebno: danas ljudi nose maske svakodnevno. Možda će se organizirati tu i tamo poneki maskirni ples, ali tu pojavu valja osuditi kao ostatak mračne prošlosti.

Današnje turističke manifestacije u Podravini drugičijeg su obilježja: turizam se razvija u vlastitim kletima, a folklor folklornim izrazima na ulici, u trgovinama i na sportskim priredbama. Turizam u vlastitim goricama dobio je na značenju, jer se ne sastoji samo u »eksanju« gemišta i pečenju odojaka, nego i u stvaranju novih kombinacija oko izbora lokalnih rukovodstava. Naravno, to nisu grupe koje mogu i odlučivati o tome, ali danas je važnije sudjelovati u takvim goričko-turističko-delegatskim kombinacijama nego u tradicionalnom maskiranju.

Kad već tradicije nema, pokušajmo zamisliti jednu fašenkarsku povorku ulicama Koprivnice (a može i bilo kojeg podravskog mjesta). Na čelu kolone stajale bi komunalne službe, koje bi, preskačući lokve na nogostupima, u zboru pjevale pjesmu »Ima dana kada ne znam što da radim«. Odmah iza njih nastupali bi koprivnički milijunaši koji ne plaćaju porez i oni bi se maskirali u kulturne radnike ili naivne slikare, jer tako ne bi morali plaćati porez, koji se razrezuje baš nekako u veljači, za vrijeme fašenkarskih dana. Da bi se ipak znalo tko su, dok prolazi povorka, igrat će se skrivača i lovača. Tražit će ih i loviti maskirana društvena kontrola, koja će za ovu karnevalsku prigodu staviti neprovidne, tamne naočale.

Jedanput u godini valja pohvaliti i TV program, pa će za tu priliku koprivničkim ulicama prodefilirati TV dnevnik u kojem neće biti ni jednog kadra o brodogradnji i moru, nego će slične vijesti biti emitirane iz Podravine i Bilogore. Vijesti s Jadrana bit će smještene u ranije ili kasnije informativne emisije. Tako će radni ljudi saznati da i u ovim krajevima ima života. Zahvalna publika će pljeskati i zbog toga što u fašenkarskom TV programu neće biti ni EPP poruka i taj dan će u Koprivnici i ostalim gradovima biti zabilježeno deset posto manje srčanih udara od živciranja.

Koprivnički kino-program također će zauzeti vidno mjesto u fašenkarskoj povorci, jer će svi kauboiji i karatisti s koprivničkog filmskog platna biti vezani i odvedeni do distributera, koji će se za tu priliku smilovati i Podravcima poslani dva-tri novija filma, kako ne bi zbog njih morali putovati na gledanje čak do Zagreba.

Na polju privrednih dostignuća kao simbol cjelokupne koprivničke privrede bit će izložen »Podravkin« očerupani pijetao. Usprkos svim pričama o rastereće-

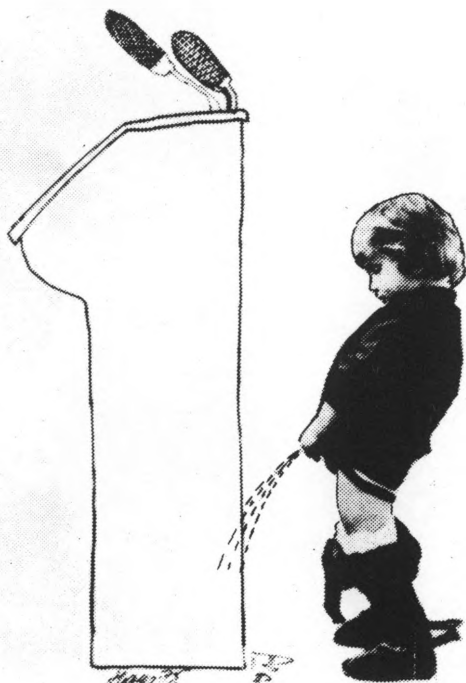
nju privrede, pijetlu svake minute čupaju po jedno pero. Dobro zamaskirana grupa istodobno će udarati po pijetlu zbog toga što ne leže zlatna jaja.

Jedna mala skupina koprivničkih pijanaca maskirat će se tako da će u povorci biti potpuno trijezna.

Svi koprivnički sportski kolektivi zauzet će mjesto na kraju kolone s velikim transparentom: »Mi smo amateri, a amaterizam ne treba financirati«. Pjevat će glasno pjesme o prelasku u viši rang natjecanja, ali ih nitko neće shvatiti ozbiljno, jer to je ipak samo karnevalska povorka.

Kad prođe kolona pojavit će se jedna grupa zamaskirana u različite cijene za isti proizvod. Ali to već neće biti fašenkarska povorka – bit će to podravska svakodnevica.

(veljača 1977)

Ivan Haramija-Hans